

VÁLTOZÓ HAZÁNK

Az aprófalvak mai helyzete és a honismeret¹

Mióta megkaptam a Hazafias Népfront felkérését, s vele a lehetőséget, hogy az aprófalvak mai helyzete és a honismeret kapcsolatával foglalkozzam, számomra elsősorban a jelzett témák belső kapcsolatainak, arányainak végiggondolása jelentett feladatot. Mert lehetséges beszélni az aprófalvak, illetve a település kategória által jelzett falusi népesség életéről, annak meglévő ellentmondásairól — a honismeret szempontjai, közelítései alapján. Lehetne a honismeret mai helyzetéről, feladatairól szólni úgy, hogy példáinkat elsősorban az aprófalvakból merítsük. Ám talán legfontosabb lenne az aprófalvak és a honismeret fogalmának, tartalmának *adekvát* egymás mellé rendelése, s ezzel annak érzékeltetése, hogy hazánkban ma nem értelmezhető egymás nélkül ez a két fogalom. Vagyis a lehetőségek és feladatok, a kész tények és a még alakítható jövőendő megfeleltetése, különös tekintettel a falusi közösségek kultúrájának alakulására, tradíciói őrzésére, formálódására, és eltűnésére, melyek a lehető legszorosabb összefüggésben vannak múltunk ismeretével és vállalásával, hagyományaink megbecsülésével, s az arra érdemesek továbbörökítésével, ha úgy tetszik: *jövönkkel*.

Az elmúlt másfél-két évtizedben a magyar falu problémája, falvaink sorsa a figyelem előterébe került. Ez a megkésztet figyelem azonban nem magyar sajátosság. Amint *Enyedi György* fogalmaz: „Lassan — eléggé lassan — kezdünk kigyógyulni a frissen urbanizálódó országok szokásos gyermekbetegségéből, amely a városok mennyiségi növekedését a fejlődés mindenkiféle való mércéjének, sőt céljának tekinti. Most már aggódunk falvaink sorsa miatt. Az aggodalom azonban nem sokat segít; *elemezni, tervezni, dönteni kell!*”

Aligha tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy a figyelem oka nem csupán falvaink átalakulásában, a falu változásában keresendő! Mert a faluról szóló vita, s persze falvaink mai sorsa aligha hagy kétséget afelől, hogy az aprófalvak helyzete, népességük közérzete nem csupán a sajátjuk, s az utóbbi nem csak sajátos adottságaikból fakad. A gondok jelentős része jelen van egész társadalmunkban! A nem túl jó társadalmi közérzet, az előregedés veszélye, a szegénység és a gazdagság gyakran kiáltó ellentéte, a népesség egy része — főleg a fiatalok — kilátástalansága, a sokféle módon értelmezett demokrácia, az elbizonytalanodott jövő, valamint a kis- és nagyközösségek atomizálódása ma egész társadalmunk jellemzője. *Igaz, a kistelepüléseken mindez talán nyomasztóbban hat!* A helyi hagyományokkal és adottságokkal nem számoló központi intézkedések, a kisközösségek döntési lehetőségeinek hiánya, a mikroközösségekből, alulról való építkezés mellőzése nem csupán az aprófalvak gondja, *de őket talán közvetlenebbül szorítja!* A be ritkán fejeződő viták, az egyeztethetetlen vélemények, hitek és tévhitek, külföldi példák és hazai előzmények sorjáznak a magyar falu dolgában, amelyek természetesen soha nem mentesek a gazdaság és a politika mindenkorai kondíciójától, lehetőségeitől s korlátaitól, sőt, annak erőterében zajlanak, ahogyan a magyar múlt és jelen valamennyi vitás kérdése. S ahány vélemény, annyi jelzőpont, annyi irány! Olykor végletek, de leginkább a féltés — olykor nem is körültekintő — logikája! Olykor végletek egy véleményen belül is: a látómező egyik szélén romantikus, nosztalgikus falukép, gyermekkori nyarak emléke — valljuk be, valamennyiünk nosztalgiája! —, a másikon az az álláspont, amely az aprófalvak népességét nemzeti múltunk és kultúránk egyik utolsó, talán legutolsó letéteményesének tekinti. De hangsúlyozom, hogy mindegyik véleményben ott van a féltés, ott munkál az aggodalom, az érzékenység a falu múltja és jövője iránt, s ettől nem függetlenül olykor, az aggodalom egész magyarságunk jelenéért és jövőjéért! Mert vitathatatlan, hogy van párhuzamosság — időben feltétlenül! — a múlt öröksége, a hagyományok, a nemzeti múlt iránti érdeklődés és a magyar falu felé fordult figyelem reneszánsza között! Csupán megjegyzem, hogy ezen a ponton lenne tanulságos a párhuzamok, kapcsolódások megkeresése a két világháború közötti falukérdés főbb gondolataival! Mert a helyzet ugyan egészen más, amint az akkori; a falu és népe sorsáról akkor felelősséggel gondolkodók legjobbainak félelmei és meglátásai rendre felbukkannak a közelmúlt vitáiban is — gyakran úgy, mint máig megoldatlan kérdések!

Az eddigieket csupán bevezetnének számtan, nem tagadva azt, hogy az aprófalvak sorsát, de különösen a honismeret lehetőségeit és feladatát magam elválaszthatatlannak érzem a jelzett problémáktól!

¹Elhangzott Sárospatakon, a XV. Országos Honismereti Akadémián, 1987. július 1-jén (Szerk.)

A magyar településhálózat erőteljes átalakulásának időszakát éli. A változások minden településtípust érintenek, mivel gazdasági életünk átalakult térszerkezete és az öröklött településhálózat között alapvető feszültségek támadtak. Ezek — a tanyás területek mellett — elsősorban az apró- és törpefalvak esetében jelentkeztek igen élesen. A hátrányos természetföldrajzi adottságok, az elzártság, az olykor menekülésszerű elvándorlás következtében kialakult deformált és csonka demográfiai szerkezet már az aprófalvas régiók gazdasági hasznosítását veszélyeztette. Mindezek következménye, hogy az aprófalvak *megtartó képességének* fokozása országos gazdasági, társadalmi programmá vált, valamint azé, hogy a kutatások az aprófalvas és az elmaradott területek közötti egyértelmű egybeesésre figyelmeztettek.

Kétségtelen, hogy öröklött településhálózatunk egy korábbi, több évszázados gazdasági fejlődés, szisztéma velejárója volt, s az aprófalvak az alkalmazkodás és a termelési mód sajátos termékei. Így változások, átalakulások sok vonatkozásban visszavonhatatlan, törvényszerű. Am ezt az átalakulási folyamatot olyan döntések, intézkedések is megterheltek, amik tovább rontották az itt élő népesség lehetőségeit a társadalmi esélyegyenlőségre! Mert törvényszerű, hogy hazánk természeti adottságai mellett ma is az ország területének kilenczted részét kitevő mezőgazdasági területek jelentik a nemzeti vagyon legnagyobb hányadát. A gazdaság fejlődésének szükségszerű velejárója a mezőgazdasági népesség arányának folyamatos csökkenése; nálunk is kimutatható ez már 1870-től. A közelmúltra tekintve: 1949-ben 50%, 1976-ban 19%, napjainkban pedig csupán 17–18%-a lakosságának a mezőgazdaságból élő, annak ellenére, hogy ma is falvakban él az összlakosságnak mintegy 47%-a. Törvényszerű az is, hogy a mezőgazdaságban lezajló *technikai forradalom* átalakította a hagyományos termelési formát. A termelés egy részét iparszerűvé tette, amit új módon felkészített szakemberek szolgálnak ki, akik közül a fiatalabbak olykor már csak elbeszélésekből ismerik a régi paraszti munkát. Az is elkerülhetetlen, hogy az új típusú termelés és a mai élet rendje meghaladja a régi kereteket, s felbontotta, olykor értelmetlenné tette a falusi élet egykor volt sajátos harmóniáját. Belátható következménye a gazdasági változásnak a differenciálódás is, amely egyes falvak városiasodása, mások hanyatlása felé vezet, bár hozzá kell tennem, hogy Közép- és Nyugat-Európa nagy részére ma is jellemző az aprófalvas településhálózat, és sokfelé már városnak nevezik a 2000 lakosnál népesebb települést! Am egyáltalán nem törvényszerű és nem elfogadható — a fentiekkel szemben —, hogy 1600 település, a hazai településállomány több mint fele, vagyis az aprófalvas és tanyás tájak mintegy 800 ezer lakosa az élet számos területén behozhatatlannak tűnő hátrányt szenvedjen! Nem törvényszerű az sem, hogy ezek az aprófalvak fejlesztésükhöz csak minimális támogatást élvezzenek, s felemelkedésük szinte magánügyükké váljék. (Téves persze az a vélekedés is, hogy a városok „tűzolt” fejlesztése sorvasztotta el az aprófalvak lehetőségeit! Mert kétségtelenül megfigyelhető a lehetőségek egyoldalúsága, ám városaink zöme — beleértve a nagyvárosokat is — ma is alapvető urbanizációs feltételek hiányával küzd.)

Nem törvényszerű az aprófalvak infrastrukturális elmaradottsága, hiszen a XX. század végének Európájában ez már nem városi kiváltság, hanem az általános alapellátás feltétele. Nem szükségszerű az sem, hogy az egyébként racionális vagy annak tűnő intézkedések, döntések ne mérassanak meg azoknak az embereknek a türeklépességét, akiknek azokat szánták, s hogy a felülről jövő intézkedések — társadalmunk alapvető célkitűzései ellenére — olykor mellőzzék a humánus szempontokat. Hogy a munkaadalmak meglete és minősége, a megélhetés, az olykor elmaradott életkörülmények alapvetően rontsák csaknem 1 millió ember létfeltételeit. S különösen nem törvényszerű, hogy az erős, indokolatlan mértékű centralizáció, a közigazgatás, a közoktatás és kereskedelem területi összevonása az aprófalvak egy részének népességét megfosssa az öngazdagtatástól, az iskolájától, orvosától, papjától, vagyis mindazon gyökereitől, amelyek kötődését, identitását, közérzetét alapvetően meghatározzák. Nem szükségszerű, hogy a felülről jövő intézkedések konzerválják az aprófalvak társadalmi hátrányait, s hogy kis faluban élni — foglalkozástól, jövedelemtől függetlenül — kedvezőtlen legyen.

Kétségtelen persze, hogy nem lehet ma *átlagos* faluról beszélni, s az aprófalvakban járva teljesen ellentétes benyomások érik az embert. Általában az sem igaz, hogy a falvakban élők élete „egykor” jobb, tartalmasabb lett volna, mint napjainkban. Az öregedő, pusztuló falvak mellett talán nagyobb számban vannak jelen a virágzó, az öreg házak mellett egyre-másra épülnek a többszintes paloták, s az egyik helyen látott gondozatlan kerttel, ápolatlan gyümölcsösrel szemben a másikon virágzó gazdaságokat és gazdagságot figyelhetünk meg. Am az ímént sorolt gondok, hátrányok akkor is léteznek, ha a falusi népesség zöme ezekkel együtt tud élni, miközben más részüket mindez már kimozdította régi lakóhelyéről. Azt sem hagyhatjuk itt figyelmen kívül, hogy a falusi lakosság zöme ma is az átlagosnál jóval több munkával jut bizonyos anyagi előnyök birtokába, olyan erőfeszítések árán, s a munka olyan bíráásával és szeretetével, amit még a megelőző generációk örökítettek, s ami ma is példamutató lehet egész társadalmunk számára.

Idő hiányában nem beszélek itt arról az egymillió emberről, a kereső népesség 1/5 részéről, akik — hosszabb-rövidebb távon — naponta ingáznak a lakóhelyük és a munkahelyük között, egy részük — valljuk meg! — valószínűtlenül mostoha körülmények között. Problémájuk ugyancsak nem független a biológiai reprodukció, a gazdasági és társadalmi eltartó, illetve megőrző képesség, az infrastrukturális ellátás, vagyis a *magyar falu megtartó képességének* változó gondjaitól.

Ha figyelmünket — az eddigiekkel továbbra is állandó összefüggésben — a honismereti tevékenység irányába fordítjuk, akkor feladatainkat, lehetőségeinket két fő tájékozódási pont között kell keresnünk! Az egyik a falu, a parasztság hagyományainak, a tradicionális kultúra elemeinek, jelenségeinek további feltárása, alapos megismerése és megismertetése, a másik pedig a tapasztalatok átörökítése, különös tekintettel a ma is életképesekre, a mai világunkból hiányzóakra. Úgy vélem, *sorskérdés* annak elemzése, ami a falusi társadalomban lezajlott az elmúlt, lassan ötödfél évtized alatt, valamint annak tudomásulvétele, hogy a magyar falu is sajátos

életforma, sajátos szokásrend, generációk sorának tapasztalatában kristályosodott értékrend, amelyet fel kell mérnünk ahhoz, hogy jelenünkben és jövőnkben használható tapasztalatait megismerhessük.

A honismeret feltáró tevékenysége talán egyszerűbben körvonalazható, s alapvetően összefügg hagyományos nevezhető funkcióival. Am mai világunk — s nem csupán az aprófalvak vonatkozásában — a honismereti mozgalom számára új feladatokat, új irányokat és távlatokat is kijelöl. Lehet persze, hogy ezek nem újak, de a korábbinál nagyobb hangsúlyt érdemelnek! Vagyis: *nem egyszerűen a múltra figyelő, a múlt emlékeit feltáró és megőrző honismeretre lenne szükség, hanem olyanra, amely a jelenleginél érzékenyebb a közelmúlt és a jelen szociális-társadalmi történéseire*, viszonyaira, amely a múlt tapasztalatainak birtokában *erőteljesebben figyel a mára*. S nemcsak a mai magyar valóságra érzékeny, hanem szembizábilis Európa és a világ történéseire is, s megpróbál európai és magyar lenni — a szó mai értelmében. A „mai” jelző itt nem újat jelöl, hisz a két világháború között a legjobbakkal megfogalmazták ezt az összefüggést; csupán aktualitására kíván utalni!

A feltáró munka formái és célkitűzései külön tanácskozás témáját alkothatnák. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy magam a szervezett gyűjtőhálózatok és az amatőr kutatók kifulladását érzékelem, ami arra figyelmeztet, hogy a régi programok, célkitűzések már nem vonzzák az egykori erővel az embereket.) A feltáró munkában azonban megkülönböztetett figyelmet érdemel a falusi kisközösségek működésének, az öngazdagság, a helyi autonómia intézményrendszerének hagyománya, a család egykori funkciója és szervezete, vagyis a hagyományos kultúrában élő kis- és nagyközösségek belső kohéziója, összeműködése, s a lokális demokratizmus akár csíráiban fellelhető hagyománya. A felszabadulást követő nagy átalakulás ugyanis — ellentétben a célkitűzésekkel — a kisebb-nagyobb közösségek erőteljes erózióját eredményezte. Még azok a közösségek is elsorvadtak, amelyek rövidebb-hosszabb idő alatt képesek lettek volna alkalmazkodni az új társadalmi-politikai rendhez. S itt nem csupán a különféle falusi körökről, egyesületekről van szó, mert azokhoz hasonlóan eltűntek a városok, iparvidékek egykori munkás és bányász dalárdái, olvasó- és színházi körök, kulturális egyesületei is. Amíg azonban a hagyományos paraszti kultúrának meghatározó része és funkciója volt az ismeretek, tapasztalatok, *alkalmazkodási formák* — a szó ökológiai és társadalmi értelmében egyaránt! — átörökítése, addig átalakult világunkban nem gondoskodtunk ennek a szükségletnek a pótlásáról. Ebből adódik — amint *Andrásfalvy Bertalan* megfogalmazta —, hogy most egyszerűen úgy érezzük, bizonyos szükségletekre, igényekre nincs válasz, legalábbis a közösség által elfogadott, jóváhagyott formában, s hiányoznak az irányjelző normatívák, a közösséghez tartozás ismérvei és lehetőségei. A gyökértelesség érzete pedig különösen erős az aprófalvakban, amelyek az öngazdagságban, a belső igények megvalósításának minimálisra szorogó lehetőségével teljesen talajt vesztek, kiszolgáltatottak a társadalmi-gazdasági mozgások változó irányú szélfúvásában.

Meggyőződésem szerint az, hogy a falusi népesség egy igen jelentős része az átlagosnál rosszabb feltételek között él, hátrányosan vagy egyáltalán nem részesül egy sor társadalmi-kulturális juttatásból, a kommunális és infrastrukturális ellátás számos gondjával küzd, nos, *mindezek idővel javítható, s ha lassan is, de kompenzálható hátrányok*. Am a falvakban korábban szinte ismeretlen elidegenedés, a gyökerek hiánya, a szülőföldhöz való egykori ragaszkodás eloldódása, a helyi közösséghez való tartozás tudatának hiánya, a lokális identitás megszűnése pótolhatatlan veszteséget okoz, amely nemcsak a falusi népesség elvándorlásában nyilvánul meg, hanem egész népünk tudati eróziójában, egyebek mellett *magyarságtudatának* lepusztulásában. Nem állíthatjuk persze, hogy mindezekben a honismeretnek lenne egyedüli, vagy akár legfontosabb tennivalója! Mert kétségtelen ugyan, hogy a múltban sok iránymutató példát találunk, s új kultúránk csak akkor lehet jobb, ha az eddigi tapasztalatokra, eredményekre épül, tanul a múlt eredményeiből és hibáiból is! De a *hagyomány* nem örökérvényű és változatlan formák gyűjteménye, nem titkos színházi kelléktár, amelyből mindig kiemelhető, amire éppen szükségünk van! S a honismeret sem kellekes és nem díszletező ebben a nemzeti méretű darabban! Együtt kell élni a múltunkkal, építenünk kell belőle, de mivel jövőt akarunk építeni, nem a múltat visszahozni, a megoldás nem lehet a múlt formáinak változatlan átvétele! S az a tény, hogy számos vonatkozásban igen nagyot léptünk előre, nem feledtetheti velünk, hogy közben a világ is haladt! Így hibás és tudománytalan, ha falvaink mai helyzetét csak a két világháború közötti hazai állapotokkal mérjük össze! Ugyanakkor eredményeink arra is kényszerítenek bennünket, hogy újra megpróbáljunk egyensúlyt teremteni anyagi és szellemi kultúránk között. Ennek sikere pedig egy alapvető szükséglet kielégítésétől függ: ez a közösségre való igény, a valahová tartozás igényének kielégítése. S ebben a honismereti mozgalomnak alapvető feladatai vannak! Segíteni a kötődést, a valahová tartozás érzetét a családok, mikroközösségek, a lakóhely, a táj, a szülőföld, a nemzet, s ezzel együtt a tradíciók, a maradandó értékek és eszmék irányában.

Az aprófalvak esetében mindezek előfeltétele az önállóság, az önkéntes és öntevékeny lakossági szervezetek, társulások szabad mozgásterét, a mikroközösségek döntési lehetősége, a helyi hagyományok és adottságok figyelembevétele, az alulról épülő társadalmi rend; ha úgy tetszik: *demokrácia*. Feltétele a törődés az emberi problémákkal, s hogy a gazdasági döntések ne nélkülözzék a humánus szempontokat! Hogy lehetőség legyen a döntések kontrolljára, ha kell korrekciójára, s hogy a döntésekben kapjanak teret a múlt általános és lokális tapasztalatait!

A sokféle és sokarcú kistéleplések vonatkozásában a honismeretnek sem lehetnek kész receptjei, állandó sémái. Más célok és feladatok kerülnek előtérbe a Cserehát, a Zempléni-hegység, az Észak-borsodi karszt élneptelenedő falvaiban, mások a Duna—Tisza köze tanyás területein, megint mások a prosperáló kisfalvakban. Nekem sincsenek kész javaslataim. A kiürülő, előregedő falvakban bizonyára a feltáró munka a fontos, az életképes településeken talán inkább a kohéziós erők feltárása. Am a tapasztalatok átörökítése, a múlt—jelen—jövő tudati folyamatosságának megőrzése feltétlenül kulcskérdés! Miért ne lehetne például a falusi iskolákban tananyag az egykori dulók és határrészek neveinek ismerete, a legszűkebb pátria hagyományának beható

tanulmányozása? (Gondoljanak a határjárások egykori gyakorlatára, ahol az emlékezet kedvéért meg is csapták a fiatalokat, hogy a látottakat, hallottakat soha el ne feledjék, s ne mulasszák el ismereteiket továbbadni utódaiknak sem!) Mindehhez persze iskola kell, s a szűkebb pátriát jól ismerő pedagógusok. Am ezen a ponton már a bizonytalanság irányába vezetnek gondolataim!

Azt azonban biztosan tudom, hogy a fentiekben mozgalmunknak fontos feladata, küldetése van! Küldetése, hogy otthonossá tegye számunkra a hazát, s hogy történeti tudatunkat, mondjuk így: magyarságunkat, a jó társadalmi közérzetet, a valódi demokráciát szolgálja és erősítse — kisfalvakban és nagyvárosban egyaránt. Küldetése, hogy eleink örökével emelt fővel tudjunk együtt élni, mert csak így remélhetjük, hogy utódaink emelt fővel élnek majd örökünkben!

Viga Gyula

Irodalom: A hagyományos kultúra továbbélésének, a tradíció és a jelen kérdésének értelmezéséhez a legtöbb gondolatot *Andrásfalvy Bertalan*: Mit jelenthet a néphagyomány a jövő műveltségében? (Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1983. 241—251. old.) című tanulmánya és *Csoóri Sándor*: A sugalmazó ember (Készülődés számadásra. Budapest 1987. 28—35. old.) című írása adta számomra. A honismeret tartalmának, fogalmának értelmezéséhez irányt mutató: *Halász Péter*: A honismereti mozgalom Magyarországon. (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 22. (1984) 138—142. old.) **Az aprófalvak irodalmából:** *Aprófalvak és tanyák*. Tematikus szociológiai kisbibliográfiák 18. Budapest, 1979. (Részletes irodalommal — *Beluszky Pál*: Kisfalvakról, tárgyilagosan. Városepítés 1982. 6. sz. 21—26. old. — *Enyedi György*: Falvaink sorsa. (Gyorsuló idő) Budapest, 1980. — *Enyedi György*: Kisfalvak jövője. Népszabadság 1985. 269. sz. 3. old. — *Erdei Ferenc*: Magyar falu, Budapest, 1940. — *Gulyás Mihály*: Menteni a menthetőt. Napjaink 1982. 5. sz. 21—26. old. — (Hozzá kapcsolódóan a Napjaink vitája: *Papp Lajos*, *Nagy Béla*, *Tüskés Tibor*, *Lázár István*, *Flatvani Dániel*, *Süli-Zakar István*, *Vági Gábor*, *Varga Csaba*, *Magyar József*, *Bartha Gábor*, *Kulcsár Attila* és *Kelemen Gábor* írásai a lap 1980/6—10. számában.) — *Süli-Zakar István*: BAZ megye kistépléseinek társadalomföldrajzi viszonyai. Borsodi Szemle 1987. 1. sz. 41—47. old.

Nemzetközi anyanyelvi olvasótábor Sopronban.

Negyedik éve rendezte meg Sopronban a Hazafias Népfrent megyei bizottsága a nemzetközi anyanyelvi olvasótábort. Idén is jöttek Burgenlandból, Szlovákiából, Szlovéniából magyar anyanyelvű középiskolás diákok, hogy két hetet együtt töltsenek magyarországi társaikkal. A tábort Vadász Anna, a HNF megyei bizottságának titkára nyitotta meg. Négy országból összegyűjtött fiatalok helyüket vizsgálták a nagyvilágban. Legalkalmasabb kiindulópont a magyar állam alapításának felidézése volt. Filmek segítségével idézték meg egy-egy kor szellemét. Legnagyobb sikert most is az István, a király c. film aratta. A történelmi tárgyú filmalkotások vizuális élményt adtak és segítséget a magyarságtudat formálásához, mert a szomszédos országokból érkezett fiatalok alig ismerik a magyar történelmet és sok esetben másként

tanulják, mint az anyaországbeliek. A beszélgetésekhez nagyszerű előadókát hívtak meg. Dr. Timaffy László a népi hagyományok magyarságmegtartó szerepéről beszélt, Szentkuty Károly irányításával történelmi játékokban térképezték fel a várost, majd a reformkor szellemi életét idézték fel a nagycenki Széchenyi kastélyban dr. Környei Attila előadásával. A szabadságharc dicső napjait dalokkal is felidéztek dr. Barsi Ernő segítségével, Felde Györgyi pedig nyelvi játékokkal csiszolta beszédkézségüket. A Szabó József és dr. Bedécs Gyula vezette tábor lakói az Őrségbe kirándultak, majd kitekintettek a történelmi Magyarorszáig távolabbi tájaira is, Burgenlandba Kismarton, Léka, Ruszt, Alsóór vidékére, Szlovéniában pedig a lendvai, csáktornyai, varasdi magyar közösségekkel találkoztak. A kéthetes tábor ebben az évben is maradandó eredménnyel zárult.

Buda város legrégibb pecsétje, 1292 (Hornyák László)